

Toespraak Govert Huyser | 1998

Nationale Herdenking
15 augustus 1945

Het lijkt erop of we de laatste tijd bezig zijn met een herwaardering van de Tweede Wereldoorlog. Feiten die eigenlijk bekend waren, maar waar tot nu toe geen belangstelling voor was, krijgen ineens de volle aandacht. Feiten die wat verborgen klagen, staan plotseling in de schijnwerpers. Ik denk bijvoorbeeld aan de rol van het 'neutrale' Zwitserland rond de Jodenvervolging, aan de rol van het eveneens neutrale Zweden met betrekking tot staal- en wapenleveranties aan nazi-Duitsland, maar ook aan de veranderde zienswijze op Mac Arthur en de verandering van de verdeling van de gebieden tussen de geallieerden in de Pacific op het moment van de Japanse capitulatie.

Ten gevolge van die geallieerde beslissing kwam voormalig Nederlands-Indië onder bevel van de Engelsen in plaats van de Amerikanen en werden wij dus niet door het rijke Amerika maar door het arme Engeland bevrijd. Maar ook onze visie op Japan zelf, lijkt veranderd of aan verandering onderhevig. Zo is het nagenoeg ondenkbaar dat we direct na de capitulatie van Japan niet besprongen zouden zijn door haatgevoelens. Tijd heeft evenwel de neiging gewoon door te gaan en ondertussen ontwikkelde Japan zich als een sterke economische macht. Haar krijgsmacht straalt geen oorlogszucht meer uit.

Managementgoeroes in Nederland predikten 'het Japanse management'. Er werden zaken gedaan met Japan. Wij, die de oorlog in Azië beleefden, gingen af en toe naar het land van de voormalige vijand. We bespeurden een zekere schroom bij onszelf. Een beetje schoorvoetend stapten we uit het vliegtuig. We wisten eigenlijk niet goed wat we ervan moesten denken. We verbaasden ons in hoge mate. Je komt in het land van de vroegere bezetter en ineens zie je dat 'alles klopt'. Vele grote steden, die ook nog eens schoner zijn dan in Nederland. 's Avonds zijn de straten veilig. Kortom, waar wij al zo lang over dromen is daar werkelijk aanwezig.

Laten we er ook even bij stilstaan dat het veronachtzamen van onze waarden ook een oorzaak is dat het een en ander bij ons verslonst. Ik wil u er wel op attenderen dat het in de Japanse traditie en wellicht ook in de genen zit om altijd aan te sturen op een perfect gereguleerde samenleving. In hun systeem van opvoeding past evenwel niet dat men maatschappelijke problemen snel en doeltreffend wil oplossen. Ik denk hierbij aan het relatief hoge percentage zelfmoorden onder schoolkinderen. Sociale problemen worden niet zo gericht en direct als bij ons opgelost. In deze context wordt in Japan zelfs een aparte uitdrukking gebruikt: 'slachtofferbewustzijn' (nagaisha ishiki); ik leen dit woord van professor Van Wolferen.

In het licht van dit slachtofferbewustzijn zou men ook kunnen verklaren waarom de misdadenrol van Japan niet of niet volledig in de geschiedenisboekjes op school wordt weergegeven.

Vandaag de dag wordt Japan geteisterd door een economische en bancaire crisis. Ik vraag me af hoe dat slachtofferbewustzijn hier tegenover staat. Veel daadkracht is niet waarneembaar en intussen gaat de herevaluatie van Japan dagelijks door. Ik denk daarbij aan de economie, de emancipatie van de vrouw en de sociale problemen die verband houden met de zeer krappe behuizing. Het is natuurlijk wel de vraag hoe wij vinden dat dit Japan zich verhoudt met het Japan dat wij over ons heen hebben gekregen.

Het beeld van het Japan van 1942-1945 enerzijds en dat van het huidige anderzijds. Dat 'dubbele' beeld. We mogen wel constateren dat slechts een minderheid van de Nederlandse bevolking dat 'dubbele' van Japan ziet of denkt te zien. Immers meer dan 70% van de Nederlandse bevolking heeft de oorlog niet meegemaakt. De naoorlogse generatie heeft geen rekening te vereffenen met Japan. Zij kunnen ten gevolge van de verhalen van de 'eerste' generatie uiteraard wel onaangename gevoelens hebben over Japan, soms zelfs problemen, zoals loyaliteit ten opzichte van hun ouders versus de ontwikkelingen in Japan of het geen weg weten met de mening van hun ouders over Japan.

Wij, de oorlogsgeneratie, worden thans, in verband met onze leeftijd, geconfronteerd met de eindigheid van het leven, met rouw en met afscheid nemen. Parallel aan het opmaken van de balans met Japan worden we, gewild of ongewild, ook betrokken bij een naar mijn mening soms wat modieuze discussie over het fenomeen 'vergeven'. Zelfs soms in de zin van: 'het wordt tijd dat jullie vergeven'.

Maar wat verstaat men onder vergeven en wat beoogt men ermee. Wat betekent het voor ons? Dat ik ergens een streep onder zet en opnieuw met het leven begin, zonder haatgevoelen? Of kan het betekenen dat ik daders zelfs hun daden niet toereken (ook dat is vergeving). Of versta ik onder vergeven: iemand persoonlijk, of misschien wel een natie vergeven, omdat zij erom vragen, nadat ze hebben ingezien dat ze fout waren? Zomaar over vergeving praten kan helemaal niet en is behalve modieus ook gevoelloos. Er komen veel verschillende gedachten bij mij op.....

Zo kan ik niet namens u en u niet namens mij vergeven. Laat staan dat iemand zou kunnen vergeven namens alle, dierbare, doden die we vandaag herdenken. Het zou zelfs, naar mijn mening, een belediging zijn voor onze doden als we iets dergelijks namens hen zouden doen.

Er doet zich trouwens in dit vraagstuk een praktisch probleem voor. Wie moeten we vergeven? De Japanse commandant die mij een pak slaag gaf omdat ik tomaten uit zijn tuin stal? (ze waren wel erg lekker!) De commandant van het kamp van mijn moeder, die vanwege zijn uithongeringsbeleid en vanwege zijn niet verstrekken van geneesmiddelen de oorzaak was van haar sterven?

Zouden die twee nog in leven zijn? Of ligt mijn afkeer misschien meer in het systeem van Tojo, de toenmalige minister-president en wellicht ook van de Japanse Keizer. Die zijn beiden in elk geval niet meer in leven en aan een 'systeem' schenk je geen vergiffenis. Toch ligt daar de kern van de zaak. Het onbehaaglijke gevoel dat mensen uit voormalig Nederlands-Indië hebben over Japan en de Japanners is terug te brengen op de wrede, vaak onbarmhartige, vaak beestachtige wijze van handelen van de Japanse bezetter ten opzicht van de gevangenen.

Dat gedrag, die gebeurtenissen werpen 53 jaar na afloop van de Tweede Wereldoorlog nog steeds schaduwen op onze relatie met Japan en met zijn inwoners. Willen we die donkere bladzijden van het verleden weer enigszins wit krijgen dan zal er sprake moeten zijn van een omkeer in denken in handelen van Japan. Een omkeer die we pas kunnen waarnemen na het belijden met de mond, wroeging in het hart en het herstel door handelen. Deze drie-eenheid mond-hart en handelen is afkomstig uit de Joodse filosofie en via het Romeinse recht een stukje van onze westelijke cultuur geworden.

Dat drieluik kent de Oosterse cultuur niet. Gezichtsverlies, omhaal van woorden zijn daar meer aan de orde. Op die manier krijg je, om een schaakterm te gebruiken, een remise stelling en blijven we met de vraag zitten: 'kunnen we wel vergeven als men niet om vergeving vraagt?' U merkt het, het is een probleem waar je niet zo een, twee, drie uitkomt. Afhankelijk van je eigen karakter, je eigen persoonlijkheid, vindt de herwaardering met de vroegere bezetter plaats en is er al dan niet plaats voor een vorm van vergeving.

Iemand vergeven kan bevrijdend werken. De waardigheid van jezelf kan worden herontdekt of versterkt. Negatieve gevoelens, zoals wrok en haat kunnen afbrekend werken. Het zich losmaken uit een afbrekende sfeer kan verlichting brengen. Maar ook het standpunt 'laat eerst de ander maar komen' is eerbaar. In dat verband zou ik u willen wijzen op de brief van de voormalig minister-president van Japan de heer Hasjimoto aan onze minister-president precies een maand geleden. Hier gebruikt Hasjimoto in relatie tot de Nederlandse troostmeisjes, dwangprostituees van toen, in de Engelse tekst de woorden 'apology' en 'remorse'.

Verontschuldiging en wroeging over wat de Japanse bezetters deden. Voor het eerst dus woorden van schulderkenning, weliswaar aan een beperkte groep, maar toch. Tegelijk stelt de Japanse organisatie Asian Women Funds geld voor die troostmeisjes ter beschikking. Geld dat óók afkomstig is van de Japanse regering. Hiermee is Japan dus officieel betrokken bij haar eigen oorlogsverleden. Van de drie-eenheid herkennen we het woord en het handelen; nu nog het hart, de houding van: dit nooit meer.

Hier doet zich voor Japan in 2000 een gouden kans voor, als Nederland en Japan herdenken dat de twee landen 400 jaar betrekkingen met elkaar hebben. Wie beter dan de huidige keizer van Japan – hij heeft door de oorlog geen vuile handen – zou de lucht, misschien wel volledig, kunnen klaren tijdens zijn bezoek aan ons land. Keizerlijke excuses en de honorering van de verlangens van krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden. Of wat misschien nog beter zou zijn: een ontmoeting met een aantal ex-krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden. Een open dialoog tussen de Japanse keizer en een deputatie uit uw midden. Het zou de toen aangedane pijn kunnen verlichten en in de donkere, kille schaduwen van de oorlog warmte kunnen brengen.

Over de interpretatie van dit alles zal ieder zo zijn eigen gedachten en gevoelens hebben. Een ding is zeker: 'in dit vlak moet niets, hoeft niets'. Eenieder heeft het volste recht om te handelen volgens eigen gevoelens. Hier ligt een grens waar niemand buiten jezelf aan voorbij kan. Wel of niet vergeven, beide standpunt verdienen het volste respect.

Als voorbeeld spreek ik over het bezoek van de Japanse kardinaal aan ons monument, vorig jaar, 15 augustus. Sommigen van ons vonden het een goede zaak dat deze Japanse geestelijke ná de officiële plechtigheid een gebaar van verzoening maakte. Anderen stelden dat geen enkele Japanner op 15 augustus in de buurt van het monument mocht komen. Beide attitudes verdienen de hoogste achting. Hier ligt die net door mij genoemde grens van wel of niet vergeven. De grens van het verboden gebied voor anderen. Misschien is het zinvol over de ligging van die individuele grens eens met anderen, bijvoorbeeld met onze kinderen of onze kleinkinderen, te praten. Voor de verwerking van het ons aangedane leed zou dat ook goed zijn. Ik doe het zelf ook.

Mijn existentiële ervaringen van toen zal ik nooit vergeten. Ik heb er gelukkig geen last van. Vandaar, misschien, dat ik wel bereid ben tot verzoening over te gaan. Ik denk dat ik van de mij nog gegeven toekomst dan beter kan genieten en er scherper naar mijn verhalen wordt geluisterd. Bovendien geef ik zo ons verleden door.

Zo langzamerhand worden feiten namelijk niet alleen herinneringen maar worden de herinneringen, dingen die alleen in boekjes voorkomen, kortom: geschiedenis.

Naast de boekjes moeten er de verhalen van ons zijn die voortleven in de generaties na ons. Ook om te beseffen wat een grote vrijheid zij nu genieten.

Zoals ik bij het begin van deze voordracht zei: 'het lijkt erop of we de laatste tijd bezig zijn met een herwaardering van de tweede Wereldoorlog', een nieuw kijken naar wat er toen gebeurd is. En dat is nodig want elke keer blijkt vanuit de geschiedenis, dat datgene wat niet is uitgesproken en afgerond en waarbij onderkenning van daden en vergeving een centrale rol spelen, tot boosaardige erupties kan leiden.

Daarom is het zo belangrijk, niet alleen voor ons, maar juist ook voor de komende generaties dat wij 'iets' kunnen afronden en wie weet 'vergeven voor een nieuw begin in volle vrijheid'.

Je weet eigenlijk alleen wat vrijheid is, als je de onvrijheid hebt meegemaakt. Als diegenen die de onvrijheid hebben ondervonden er niet meer zijn moet de latere generatie ten minste een idee hebben van vrijheid, onvrijheid en keuzes maken.

Daarom moet de bibit van nu wéten. Weten om herhaling te voorkomen. Weten om in goede, positieve zin met de vrijheid om te gaan. Weten waarom je wel of niet vergeeft. Weten om op deze dag zinvol te blijven herdenken.